

Дыягностыка сфарміраванасці прадметных, метапрадметных і асобасных кампетэнцый вучняў на ўроках навучання грамаце

Прырытэтай мэтай сучаснага навучання на ўсіх ступенях агульнай сярэдняй адукацыі з'яўляецца фарміраванне ў вучняў асобасных і метапрадметных кампетэнцый, якія праяўляюцца ў здольнасці крэатыўна рашаць пастаўленыя задачы, эфектыўна ўзаемадзейнічаць, разбірацца ў невядомым, працаваць з рознымі крыніцамі інфармацыі, самастойна здабываць веды, даследаваць. У адукацыйным стандарце для I ступені агульнай сярэдняй адукацыі зафіксаваны патрабаванні да фарміравання асобасных, прадметных і метапрадметных вынікаў; адзначаецца, што "прырытэтам пачатковай адукацыі з'яўляецца фарміраванне агульнавучэбных уменняў і навыкаў, узровень засваення якіх у значнай меры вызначае паспяховасць наступнай адукацыі вучня, развіццё яго асобасных якасцей і захаванне індывідуальнасці" [4, с. 9].

Адным з вядучых падыходаў да арганізацыі вучэбнага працэсу ў адзначаным кірунку з'яўляецца кампетэнтнасны падыход, асаблівацю якога выступае метапрадметнасць — устаноўка на фарміраванне ў вучняў універсальных (агульнавучэбных) уменняў. У працэсе адукацыі вучні авалодваюць не толькі прадметнымі, але і метапрадметнымі, асобаснымі кампетэнцыямі. Неабходна адзначыць, што асабліваці комплекснага фарміравання прадметных і метапрадметных уменняў у перыяд навучання грамаце, а таксама дыягностыка іх сфарміраванасці пакуль заставаліся па-за мэтанакіраванай увагай даследчыкаў.

Сярод асноўных задач навучання грамаце неабходна вылучыць фарміраванне першапачатковых

навыкаў чытання і пісьма. У міжнародных даследаваннях адзначаецца, што чытанне з'яўляецца цэнтральным паказчыкам паспяховасці навучання ў школе і сістэмы адукацыі ў цэлым. Чытанне — гэта метапрадметнае (універсальнае) уменне, авалоданне якім дазваляе ўспрымаць змешчаную ў тэкстах інфармацыю, перапрацоўваць яе, атрымліваць новыя веды, выкарыстоўваць атрыманую інфармацыю для вырашэння разнастайных уласных задач у жыцці.

У працэсе чытання выпрацоўваюцца наступныя ўменні:

- *агульнавучэбныя* (якаснае і хуткае чытанне тэксту, пераказ, складанне плана прачытанага, планаванне і кантроль сваёй чытацкай дзейнасці);

- *агульналагічныя* (выдзяленне галоўнага, правядзенне параўнанняў, фармуляванне пытанняў, абагульненне, ацэньванне);

- *спецыяльныя прадметныя* (прымяненне на практыцы тэарэтычных ведаў);

- *камунікатыўныя* (уменне ажыццяўляць сумесную дзейнасць, падтрымліваць зносіны) [2, с. 23].

Адной з форм праверкі метапрадметных кампетэнцый з'яўляецца чытацкая граматынасць, якая дазваляе вызначыць сфарміраванасць умення вучыцца з дапамогай тэксту. Асабліва ўвага надаецца чытацкай граматынасці чацвёртакласнікаў, паколькі менавіта ў гэты перыяд адбываецца паступовы пераход ад навучання чытання да чытання для навучання [3]. Фарміраванне і паступовае развіццё навыку чытання і чытацкіх уменняў за перыяд навучання на I ступені агульнай сярэдняй адука-

цыі праходзіць складаны працэс: “ад спасціжэння прынцыпу чытання праз асваенне і ўдасканаленне першапачатковага чытання і разумення вучэбных тэкстаў да асэнсаванага чытання сам сабе мастацкіх твораў”; вучань павінен авалодаць такім узроўнем чытання, які дазволіць карыстацца гэтым відам маўленчай дзейнасці як сродкам здабывання інфармацыі [1, с. 26]. Такім чынам, каб дасягнуць пэўных вынікаў у IV класе, неабходна прадумаць сістэму працы па фарміраванні і дыягностыцы чытацкіх уменняў вучняў, пачынаючы з I класа.

У перыяд навучання грамаце адбываецца фарміраванне навыку чытання і першапачатковых чытацкіх уменняў. Асаблівую ўвагу неабходна звяртаць на фарміраванне і дыягностыку ў вучняў умення знаходзіць у тэксце патрэбную інфармацыю і апрацоўваць яе. Без умення знаходзіць відавочнае ў тэксце немагчыма сфарміраваць уменні больш высокага ўзроўню, а “вырашэнне любой чытацкай задачы патрабуе ад чытача сукупнасці намаганняў усіх яго ўменняў” [6, с. 61]. Ва ўмовах блізкароднаснага руска-беларускага білінгвізму адной з важнейшых праблем у разуменні тэксту з’яўляецца веданне, асэнсаванне значэнняў слоў, паколькі яно забяспечвае хуткую і якасную ідэнтыфікацыю ўспрынятых адзінак і далейшую апрацоўку матэрыялу.

Вынікі спецыяльна праведзенага даследавання (тэст PIRLS-2016) сведчаць пра тое, што ў расійскіх выпускнікоў пачатковай школы ўменне інтэграваць і інтэрпрэтаваць ідэі і інфармацыю з тэксту развіта лепш, чым уменне знаходзіць у тэксце інфармацыю, сфармуляваную ў відавочным выглядзе [6].

Пры распрацоўцы дыягнастычных заданняў па навучанні грамаце ў цэнтры ўвагі павінны знаходзіцца наступныя агульнавучэбныя ўменні ўспрымання, аналізу мовы і зместу тэксту:

— уменні ідэнтыфікацыі моўных рэсурсаў тэксту: выяўленне кантэкстуальнага значэння слова (падбіраць сінонімы да слоў з тэксту з пераліку прапанаваных, падбіраць да прапанаванага блізкае па значэнні слова з тэксту);

— уменні аналізу тэксту: устанаўліваць і запамінаць паслядоўнасць падзей, пэўныя факты (з апорай на тэкст і раней атрыманыя веды); суадносіць змест твора з ілюстрацыяй; вызначаць дзеючых асоб, суадносіць персанаж і яго дзеянні, учынкi; вызначаць час, абставіны падзей; адзначаць правільнасць сцвярджэнняў на аснове аналізу і супастаўлення інфармацыі; суадносіць інфармацыю з тэксту з раней атрыманымі ведамі;

— уменні спасціжэння сэнсу тэксту: выяўляць прычынна-выніковыя сувязі паміж падзеямі і ўчынкамі герояў; даваць характарыстыку дзеючым асобам (вызначаць рысы характару); падбіраць загалоўкі да твора ў адпаведнасці з яго галоўнай думкай;

— уменні рэфлексійнага характару: даваць уласную ацэнку ўчынкам герояў, рабіць высновы аб пра-

вілах паводзін з апорай на змест твора і ўласны вопыт.

Фарміраванне гэтых уменняў грунтуецца на прыёмах лагічнага мыслення: параўнанне, абагульненне, устанаўленне прычынна-выніковых сувязей, прыём доказу і інш. Настаўніку неабходна памятаць, што гэтыя прыёмы павінны быць прадметам спецыяльнага засваення, паколькі яны носяць агульны, універсальны характар.

Такім чынам, пры распрацоўцы дыягнастычных матэрыялаў па навучанні грамаце неабходна ўлічваць псіхалагічныя асаблівасці вучняў малодшага школьнага ўзросту пры чытанні і асэнсаванні твораў мастацкай літаратуры.

Намі былі распрацаваны дыягнастычныя работы для I класа па навучанні грамаце, якія забяспечваюць праверку прадметных, метапрадметных і асобасных вынікаў навучання на аснове працы з тэкстамі. З гэтай мэтай адабраны мастацкія тэксты (загадка-задача, казка, апавяданне), якія забяспечваюць асобаснае стаўленне вучня, фарміраванне ў яго асноў базавай культуры. Крытычнае ўспрыманне і асэнсаванне тэксту праз прызму ўласных поглядаў, рэагаванне вучня на інфармацыю з тэксту, выказванне свайго пункту гледжання будучь садзейнічаць асваенню маральна-этычных каштоўнасцей, развіццю індывідуальнасці вучня, пашырэнню светапогляду.

На наш погляд, у вучняў могуць узнікнуць цяжкасці пры выкананні заданняў, якія ўключаюць знакава-сімвалічную інфармацыю, у прыватнасці схемы. Напрыклад, дыягнастычная работа № 2 змяшчае наступнае заданне:

Вучні параўналі колькасць рыб, якіх злавіў Ясь, і адлюстравалі вынікі на схеме. Хто з вучняў склаў схему правільна?

Выкананне прадстаўленага задання патрабуе валодання шэрагам прыёмаў лагічнага мыслення. На этапе аналізу вынікаў выканання дыягнастычнай работы варта звярнуць увагу вучняў на паслядоўнасць дзеянняў для паспяховага выканання прапанаванага задання. Як адзначае Н. Ф. Талызіна, “у пачатковай школе пры пабудове зместу навучання варта прадугледжваць усю сістэму лагічных прыёмаў мыслення, неабходных для работы з плануемымі прадметнымі ведамі, для рашэння задач, прадугледжаных мэтамі навучання” [5, с. 43].

Ніжэй прапануюцца тры дыягнастычныя работы — дзве для асноўнага і адна для заключнага

перыяду навучання грамаце (для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання і выхавання). Дыягнастычныя работы ўключаюць адзін тэкст і 7–8 пытанняў, заданняў. Неабходна адзначыць, што на ўроках навучання грамаце ўсе заданні фармулюе настаўнік. Для асноўнага перыяду навучання грамаце адзін тэкст прапануецца для ўспрымання на слых, другі — для самастойнага чытання.

Да кожнай дыягнастычнай работы распрацавана спецыфікацыя, у якой прадстаўлены фармулёўка задання, характарыстыка ўмення, якое правяраецца, крытэрыі ацэньвання і апісанне варыянтаў адказу, тып задання, максімальная колькасць балаў за заданне.

Час на работу з дыягнастычнымі матэрыяламі настаўнік вызначае з улікам падрыхтаванасці класа. Кожны вучань выконвае заданні самастойна. Перад іх выкананнем настаўніку неабходна звярнуць увагу вучняў на спосабы фіксацыі правільных адказаў (прадэманстраваць на дошцы). Для выканання работы загадзя рыхтуюцца індыўдуальныя аркушы з тэкстам і заданнямі для кожнага вучня ў класе.

ЛІТАРАТУРА

1. Антонова, Н. У. Методыка навучання малодшых школьнікаў аўдзіраванню і чытання ў школах з рускай мовай навучання / Н. У. Антонова. — Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2009. — 144 с.
2. Васёв, Д. В. Обучение чтению в эпоху цифровых технологий / Д. В. Васёв // Начальная школа. — 2020. — № 1. — С. 20–25.
3. Леонтьев, А. А. Психология обучения чтению / А. А. Леонтьев // Начальная школа : плюс – минус. — 1999. — № 10. — С. 9–13.
4. Образовательный стандарт начального образования // Пачатковае навучанне : сям’я, дзіцячы сад, школа. — 2019. — № 2. — С. 3–15.
5. Талызина, Н. Ф. Педагогическая психология : учеб. пособие / Н. Ф. Талызина. — Москва : Издательский центр “Академия”, 1998. — 288 с.
6. Цукерман, Г. А. Читательские умения российских четвероклассников : уроки PIRLS-2016 / Г. А. Цукерман, Г. С. Ковалева, В. Ю. Баранова // Вопросы образования. Educational Studies Moscow. — 2018. — № 1. — С. 58–78.

Асноўны (букварны) перыяд навучання грамаце

Дыягнастычная работа № 1

Паслухайце казку.

Аднойчы пад вечар Курыца і Качка гулялі па сцяжынцы. Бацаць: ляжыць пшанічны каласок. Прынеслі дамоў, вымалацілі. Сталі дзяліць зярнятка: адно — Курыцы, другое — Качцы, адно — Курыцы, другое — Качцы... Дзялілі-дзялілі, і атрымалася: адно зярнятка лішняе. Каму ўзяць?

— Я хачу ўзяць! — азвалася Курыца.

— Не, зярнятка маё! — не пагадзілася з ёю Качка. — Я першая ўбачыла каласок.

Зазлавалі адна на адну, натапырылі пёркі, сядзяць моўчкі. Гадзіну маўчалі, другую. Раптам Курыца забегала па хаце, засакатала радасна:

— Давай, Качка, не будзем дзяліць зярнятка, ко-ко!

— Як гэта — не дзяліць?!

— Колькі тых зярнятак! Ні ты не наясія, ні я. Давай лепш пасеем, вырастім пшаніцу!

Так і зрабілі. А калі даспела пшанічка, зжалі яе, змалацілі. Зерне змалолі. Потым спяклі духмяны пірог. І паклікалі суседзяў. Усе елі пірог і хвалілі Качку і Курыцу:

— Ах, якія вы добрыя!

— Якія вы працавітыя!

Слухала Качка і думала: “Як добра, што Курыца такая здагадлівая!..”

Расціслаў Бензюрук [1, с. 88]

1. Якую муку атрымалі героі казкі з зерня? Адзначце ✓ правільны адказ.

ячменную

пшанічную

жытнюю

2. Злучыце словы стрэлкамі ў патрэбнай паслядоўнасці.

пасеялі

змалацілі

зжалі

вырасцілі

змалолі

3. Чым частавалі Курачка і Качка суседзяў? Адзначце ✓ правільны адказ.

піражкі

пірожнае

пірог

зярнятка

4. Падкрэсліце словы, якімі можна ахарактарызаваць Курыцу.

гасцінная   здагадлівая   працавітая   злая

5. Якімі словамі можна замяніць наступныя словы з тэксту? Для кожнага слова адзначце адзін варыянт.

духмяны

здагадлівы

пушысты

знаходлівы

пахучы

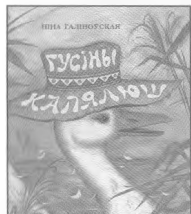
загадкавы

вялікі

залацісты

6. Уявіце, што вам неабходна знайсці кнігу з праслуханай казкай у бібліятэцы. Разгледзьце малюнкi на

вокладках кніг. Адзначце ✓ малюнак на вокладцы той кнігі, якую вы выбераце.

7. Прыдумайце і запішыце назву да казкі.

Дыягнастычная работа № 2

Прачытайце загадку-задачу.

Ясік
на рыбалцы быў,
трошкі
рыбы налавіў.
Першым трапіў на кручок
невялікі шчупачок.
Ды праз час кароткі
па чарзе тры плоткі.
А затым на глыбіні
клюнулі два акуні.
І апошнім быў карась.
Колькі рыб прынёс нам Ясь?

У. Мацвеевка [2, с. 20]

1. Як вы лічыце, пра каго ідзе гаворка ў загадцы: пра хлопчыка ці мужчыну? Абвядзіце малюнак з правільным, на вашу думку, адказам.

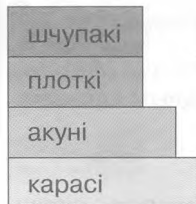

2. Адзначце ✓ назвы рыб, якія не ўзгадваюцца ў загадцы.

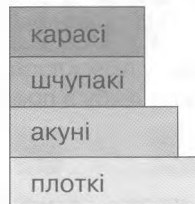
☐ сом	☐ плотка
☐ карась	☐ шчупак
☐ акунь	☐ карп

3. Вучні параўналі колькасць рыб, якіх злавіў Ясь, і адлюстравалі вынікі на схеме. Хто з вучняў склаў схему правільна?

Аліна

Аня

Соня

4. Запішыце адказ на пытанне, змешчанае ў канцы загадкі.

5. Адзначце ✓ правільныя выказванні.

Найменшая колькасць рыб, якіх злавіў Ясь, — шчупакі.

Шчупакоў і карасёў была аднолькавая колькасць.

Ясь злавіў плотак на дзве больш, чым шчупакоў.

6. Якое слова, блізкае па значэнні да “нямнога”, ужываецца ў загадцы? Знайдзіце і падкрэсліце гэтае слова ў тэксце.

7. Уявіце, што Ясь вырашыў падзяліцца рыбай з чатырма сваімі сябрамі. Колькі рыб трэба яшчэ злавіць Ясю, каб у яго і кожнага сябра атрымалася аднолькавая колькасць рыб? Запішыце адказ.

Заклучны (паслябукварны) перыяд навучання грамаце

Дыягнастычная работа

Прачытайце тэкст.

Першая літара

Міхаська і Андрэйка ўжо вучацца. Яны пачынаюць чытаць і пісаць. Настаўніца сказала, каб вучні напісалі літару “а”. Хлопчыкі пахваліліся, што ўжо ўмеюць. Яны разгарнулі пропісі, узялі ручкі.

Андрэйка кажа:

— Спачатку напішам кручок, а потым кружок.

Міхаська сказаў:

— Спачатку кружок, а потым кручок.

Думалі, думалі, з чаго пачаць. Андрэйка зноў сваё:

— Я буду пісаць спачатку кручок, а потым кружок.

Ён асцярожна вывеў палачку і спыніўся. Сядзеў, сядзеў, і раптам у яго пацяклі слёзы. Тут падышла настаўніца.

— Чаго ты плачаш, Андрэйка?

— Не ведаю, куды кручок павярнуць: у той бок ці ў гэты?

— Ох, вучні вы мае, вучні! — сказала настаўніца. — А куды ж вы глядзелі, як я паказвала?

новае ў змесце пачатковай адукацыі

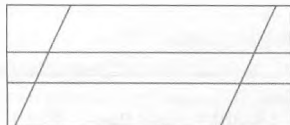
— У акно глядзелі, — сказаў Андрэйка, — там вераб'і за нешта сварыліся.

Паводле Ніны Маеўскай [3, с. 29]

1. Як вы думаеце, у якім класе вучацца Міхаська і Андрэйка? Абвядзіце лічбу з правільным адказам.

1   2   3   4

2. Запішыце літару, якую вучыліся пісаць хлопчыкі.

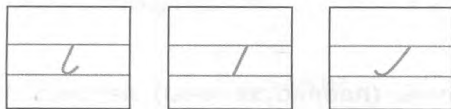
3. Хто з хлопчыкаў прапаноўваў пісаць элементы літары ў правільнай паслядоўнасці? Адзначце ✓ правільны адказ.

- Міхаська
 Андрэйка

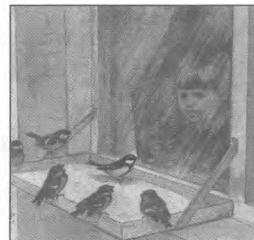
4. Як правільна называюцца элементы літары, якую вучыліся пісаць Андрэйка і Міхаська? Злучыце паміж сабой словы правага і левага слупкоў.

“кручок”   авал
“кружок”   прамая з закругленнем унізе

5. Абвядзіце элемент, які напісаў Андрэйка ў пропісі.

6. Адзначце ✓ малюнак, які тлумачыць, чаму Андрэйка не змог правільна напісаць літару.

7. Прыдумайце і запішыце сваю назву да тэксту.

8. Якімі якасцямі павінен валодаць вучань, каб на ўроках у яго ўсё атрымлівалася? Падбярыце і запішыце два словы.

Трэба быць _____,
_____.

ЛІТАРАТУРА

1. Чытанка для ласуноў : для дзяцей мал. шк. узросту / уклад. І. Буторына. — Мінск : Звязда, 2016. — 168 с.
2. Мацвееўка, У. Загаданачка : Загадкі. Загадкі-рыфмаванкі. Загадкі-задачкі. Загадкі-жарты / У. Мацвееўка. — Мінск, 1993. — 32 с.
3. Калі ранец лёгка... : вершы, апавяданні : для мал. шк. узросту / уклад. Т. Іванова. — Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2016. — 112 с.

Н. М. АНТАНОВІЧ,
дацэнт кафедры беларускага і рускага мовазнаўства
БДПУ імя М. Танка,
кандыдат педагагічных навук.

На дыску – карткі з заданнямі і спецыфікацыя дыягнастычных заданняў.

Для замацавання ведаў вучняў **па беларускай мове** ў часопісе “Пачатковая школа” змяшчаюцца інтэрактыўныя трэнажоры.

№ п/п	Назва трэнажора	Нумар часопіса
1	Напісанне вялікай літары ў словах	9/2014
2	Праваліс слоў з ў	10/2014
3	Праваліс д — дз	3/2015
4	Праваліс т — ц	4/2017
5	Слоўнікавыя словы	5/2017
6	Словы роднай мовы	6/2017
7	Словы роднай мовы. Школьныя прылады	9/2018
8	Словы роднай мовы. Прылады працы	11/2018
9	Праваліс слоў з падоўжанымі зычнымі гукамі	6/2019
10	Праваліс слоў з парнымі звонкімі і глухімі зычнымі	10/2019
11	Праваліс слоў з зацвярдзелымі зычнымі	1/2020
12	Праваліс раздзяляльнага мяккага знака і апострафа	3/2020
13	Апостраф	6/2020
14	Праваліс прыставак, якія заканчваюцца на з, с	10/2020